

CALVIJN EN WIJ

CHRISTELIJK LEVEN ALS ANTWOORD

Bijdragen van E.A. de Boer en B. Kamphuis

1. *Een (zich ver-)antwoordende Calvijn – De Boer*

In 1539 publiceerde Johannes Calvijn – dertig jaar oud – de tweede, herziene uitgave van de *Institutie*. Hij neemt in de compositie als slothoofdstuk op: ‘Over het leven van de christen’. Dit hoofdstuk heeft altijd veel indruk op de lezers gemaakt. Al in 1550 was het, in Latijnse en Franse editie, als een apart boekje verschenen. Bij de laatste bewerking in 1559 geeft hij het een plaats in boek III: over het leven door de Geest (in vijf hoofdstukken).

Hoe heeft Calvijn zelf op zijn leven als christen teruggezien? Is in zijn leven iets van die overtuiging terug te zien? We luisteren naar het antwoord dat hij voor God en mensen gaf, aan het eind van zijn veelbewogen leven. En wel in zijn testament, slechts vijfentwintig jaar nadat hij ‘over het christelijke leven’ schreef.

In het voorjaar van 1564 bereidde Johannes Calvijn zich, nog geen 56 jaar oud, bewust op zijn sterven voor. Hij dicteerde in zijn huis aan de Rue des Chanoines aan notaris Pierre Chenelat op dinsdag 25 april een kort ‘testament en laatste wil’. Pas tegen het slot vind je wat je in een testament zou verwachten. Calvijn verdeelt zijn bezittingen: ‘wat God mij heeft gegeven’. Z’n broer Antoine, die met hun zuster Marie ook zijn toevlucht in Genève zocht, is eerste erfgenaam en krijgt een zilveren beker. Dat is alles. Het geld dat uit de verkoop van de rest komt, laat hij na (behalve aan de Academie en de Bourse Française, dus aan school en diaconie) aan zijn neven en nichten, de kinderen van Antoine en Marie, in Genève, veertig of dertig ecu voor elk. Alleen neef David, een van Antoine’s zonen, krijgt minder: ‘Omdat hij lichtzinnig en oppervlakkig is geef ik hem ter bestraffing niet meer dan vijfentwintig ecu’. Dat zal zo’n beetje de geschatte opbrengst zijn van de verkoop van zijn boeken, huisraad en meubels. Veel is het niet, maar het is ‘het weinige aan goederen dat God mij heeft gegeven om erover te beschikken’.

Toch is dit slechts het slot van het testament. Het eerste gedeelte is een *geestelijk testament*. Calvijn dicteert:

‘In de eerste plaats breng ik dank aan God voor het feit dat Hij zich over mij, zijn arm schepsel, ontfermd heeft door mij uit de afgrond te trekken van het bijgeloof waarin ik was geworpen, om mij aan te trekken door de helderheid van zijn evangelie en mij deelgenoot te maken van de leer van de verlossing, die ik zeer onwaardig was, en dat Hij, zijn medelijden voortzettend, mij in zoveel zonden en zwakten verdragen heeft die juist verdienen dat ik duizend maal door Hem verworpen was. Maar wat nog meer is, Hij heeft zijn genade aan mij zover uitgestrekt dat Hij mij en mijn arbeid gebruikt heeft om de waarheid van het evangelie te dragen en aan te kondigen. Ik verklaar dat ik wil leven en sterven in het geloof dat Hij mij gegeven heeft, met geen andere hoop of toevlucht dan tot zijn vrije aanneming tot kind, waarop heel mijn heil gegrond is. Ik omhels de genade die Hij mij in onze Heer Jezus Christus gegeven heeft, en aanvaard de verdienste van zijn dood en lijden, opdat daardoor al mijn zonden worden begraven. Ik bid Hem mij zo te wassen en reinigen door het bloed van deze grote Verlosser, dat voor alle arme zondaars gestort is, dat ik kan verschijnen voor zijn aangezicht, als dragende zijn beeld.’

Zo getuigt Calvijn per testament van zijn persoonlijk geloof: in Gods genade in Christus over een arm zondaar. Vervolgens kijkt hij terug op zijn dienst in Genève. Hij verantwoordt zich.

‘Ik verklaar dat ik heb getracht, naar de maat van de genade die mij gegeven is [Rom. 12:6], het Woord zuiver te onderwijzen, zowel in mijn preken als geschriften, en de heilige Schrift trouw uit te leggen.’

Maar, zo besluit hij zijn terugblik:

‘helaas, mijn intentie en ijver, als men dit zo mag noemen, zijn zo koud en nalatig geweest dat ik mij in alles en overal schuldig voel. Als het niet was om zijn oneindige goedheid, was al mijn liefde niet meer dan rook. Juist de genadegaven die Hij mij schonk, stellen mij des te meer schuldig. En wel zozeer dat mijn toevlucht is dat Hij, die Vader van de barmhartigheid is, zich ook Vader van zo’n armzalig zondaar tone.’

Dat is de belangrijkste inhoud van het notarieel vastgelegde testament van Calvijn.

In dezelfde week spreekt Calvijn de kleine Raad (op donderdag 27 april) en de verzamelde predikanten (op vrijdag 28 april) toe. Als Moderator van de *Compagnie des Pasteurs* was hij immers wekelijks in hun midden geweest. Wat mij in die afscheidstoespraken, in zijn kamer en vanaf zijn sterfbed gehouden, treft is dit.

1. De dankbaarheid voor de ondersteuning die hij ontvangen mocht. Van de tegenwerking die hij van mensen ondervonden heeft, zegt hij slechts: ‘Het is nodig dat alle eerlijke mensen op de proef worden gesteld.’
2. Vervolgens spreekt hij zijn hoogachting uit voor hen die ‘zijn zeer heftige gevoelens (waarvan hij verdriet heeft, evenals van zijn gebreken) verdragen hebben, zoals God van zijn kant gedaan heeft.’ Hij is zich bewust van de gebreken van z’n karakter. ‘Ik zeg nogmaals dat alles wat ik gedaan heb niets waard is, dat ik een ellendig schepsel ben’. Maar hij heeft het goede willen doen, hij heeft verdriet van zijn zonden gehad ‘en de wortel van de godsvrucht was in mijn hart’.
3. Ook zegt hij: ‘Als onze Heer ons voorspoed geeft, mogen wij ons daarin verblijden. Maar wanneer wij van alle kanten worden aangevallen en het lijkt of honderd kwade zaken om ons zijn, mogen wij niet nalaten ons Hem toe te vertrouwen. En zovaak als ons iets overkomt, mogen wij weten dat het God is die ons wil opwekken, opdat wij ons vernederen en ons geborgen weten onder zijn vleugels.’ Calvijn spreekt niet openlijk over zijn persoonlijk verdriet – het verlies van zijn vrouw en kind. Misschien duidt hij dit op deze wijze aan.
4. Als hij aanduidt waarom hij denkt dat zijn sterven nabij is, zegt hij er toch bij dat God nog anders kan beschikken. ‘Het zou overmoed van mij zijn in zijn raad te willen binnengaan.’

Voordat hij toekomt aan het slot van het testament, waarin hij zijn bezittingen verdeelt, volgt alleen nog de ene zin: ‘Tenslotte is mijn wens dat mijn lichaam na mijn dood wordt begraven op de gebruikelijke wijze – in de verwachting van de dag van de gelukzalige opstanding.’ Hij rust inderdaad in een graf zonder steen. Recent is geopperd of Calvijn zich niet juist met een *naamloos graf* als profeet heeft willen portretteren. Is ook Mozes, de grote profeet, niet zo door God zelf begraven dat zijn graf niet gevonden werd? De kerkelijke kalender kende in die tijd 18 februari als gedenkdag van Mozes’ sterven. Bij die datum staat geschreven: ‘Mozes is gestorven, van wie wij het graf niet weten’. Calvijn verklaart: dit is om bijgeloof tegen te gaan. Zag Calvijn zich als profeet? Dat lijkt mij in tegenspraak met zijn testament: zijn wens begraven te worden ‘op de gebruikelijke wijze’, dat is *zonder eerbetoon*.

Als hij op zaterdag 27 mei om 10 uur ’s avonds overlijdt, schrijft Beza over de zondag waarop het doodsbericht de ronde doet ‘dat de bevolking van de stad treurt om de profeet van de Heer, dat de arme kudde van de kerk huilt om de dood van zijn trouwe herder, dat de school zich beklagt over zijn leraar en meester en dat allen samen hem betreuren als hun vader en trooster na God’. Maar tegelijk bericht hij dat sommigen Calvijns lichaam willen zien en dat

mede daarom voorbereiding op de begrafenis al op zondagmorgen vroeg begint. Het was voorschrift dat de doden begraven werden tussen de 12 en 24 uur na het overlijden. Om acht uur 's morgens wordt zijn lichaam gereed gemaakt voor de begrafenis: gehuld in slechts een doodskleed en in een eenvoudige houten kist gelegd. Om twee uur 's middags wordt het lichaam gedragen, 'op de gebruikelijke wijze, zoals hij bepaald had, naar de algemene begraafplaats Plain Palais, zonder praal of welk uiterlijk vertoon ook.' Niet in de kerk, maar buiten de stad op de algemene begraafplaats bij het pesthospitaal.

Calvijn onderstreept eigen kleinheid en zwakte om God alle eer te geven. Niet als profeet die met valse bescheidenheid toch zijn eigen lof zingt, maar als dienaar die zich veilig weet in het aangenomen kind zijn bij God.

2. Een menselijke Calvijn - Kamphuis

Was Calvijn een soort onmens? Je zou het haast zeggen, als je hoort wat er allemaal over hem beweerd wordt. Nietwaar, Calvinistisch staat voor vreugdeloos, saai, sober. Calvinisten houden niet van versiering en genot. Ze weten alleen maar van plicht en van gehoorzaamheid. Ze leiden eigenlijk een onmenselijk leven. Dat is toch het beeld dat zo'n beetje bestaat. Als Calvijn daar de schuld van is, dan moet hij wel de grootste onmens zijn, die je je voor kunt stellen.

Nu krijg ik vaak de indruk, dat mensen die zo over het Calvinisme praten, nog nooit een letter van Calvijn gelezen hebben. Voor deze bondsdag las ik opnieuw de prachtige hoofdstukken die Calvijn over het christelijk leven geschreven heeft in de *Institutie*. Daar komt een heel andere Calvijn naar voren. Nee, hij is niet opeens een feestnummer, allesbehalve. Maar het is wel een heel warme, menselijke Calvijn. Dat is het eerste wat ik vandaag met u wil delen. Ik denk eerlijk gezegd, dat wij van de menselijkheid van Calvijn nog wel wat kunnen leren. Waaruit blijkt die menselijkheid? Ik noem een paar dingen die me opgevallen zijn. Calvijn schrijft heel gevoelig, heel pastoraal, over het vele leed waardoor mensen getroffen worden. 'De ene ziekte na de andere valt ons telkens aan. Nu eens woedt de pest, dan weer worden wij wreed gekweld door de rampen van de oorlog, dan weer neemt vorst of hagel de hoop op een goed jaar weg en veroorzaakt onvruchtbaarheid, die ons tot armoede brengt. Onze vrouw, ouders, kinderen, verwanten worden door de dood weggerukt. Ons huist brandt af' (3,7,10). Je ziet Calvijn zijn gemeente doorgaan en luisteren naar de mensen: hij kent hun verdriet. Je hoort in deze woorden ook iets doorklinken van het vele verdriet dat hij zelf heeft moeten ondergaan: na negen jaar huwelijk stierf zijn vrouw al, hun zoontje was al veel eerder gestorven, kort na de geboorte.

Zelf had Calvijn een goed huwelijk gehad. Maar hij wist dat het heel anders kon gaan, ook in een christelijk huwelijk. Hij heeft oog voor het verdriet dat dat met zich meebrengt. Tegelijk trekt hij daar een les uit: God wil ons ook door huwelijksleed richten op het toekomstige leven: 'Opdat de zijnen zich niet al te gemakkelijk overgeven aan de vreugde van het huwelijk, laat God hen door het wangedrag van hun echtgenoot gekweld worden of Hij brengt hen tot deemoed door slecht oppassende kinderen ...' (3,9,1). Weer blijkt Calvijn een heel pastoraal hart te hebben.

Een ander punt dat mij trof: Calvijn schrijft prachtig over de wijze waarop wij met onze medemensen om moeten gaan. Het is bekend dat Calvijn niet een erg hooggestemd mensbeeld had. Hij kende te goed de macht van de zonde in een mensenleven. Maar tegelijk zegt hij dat je in alle mensen het beeld van God moet leren zien, waaraan wij alle eer en liefde schuldig zijn (3,7,6). Daarom kan de Here Jezus zeggen dat wij zelfs onze vijanden moeten liefhebben. Want 'wij moeten niet de boosheid van de mensen overwegen, maar in hen het beeld van God

zien, dat hun zonden bedekt en doet vergeten, en ons door zijn schoonheid en waardigheid ertoe lokt hen lief te hebben en te omhelzen’.

Indringend schrijft Calvijn dat dat ook geldt van de manier waarop je naar arme mensen kijkt. Hij spreekt er schande van als mensen op een verachtelijke manier liefdadigheid bewijzen, vanuit de hoogte. Nee, we moeten de persoon aannemen van de mensen die onze hulp nodig hebben. Wij moeten helpen, zonder enig verwijt, maar uit echte betrokkenheid en liefde. Dan zul je nooit op de broeder die je weldoet neerzien als op een hulpbehoevende, of als iemand die jou iets schuldig is. Een prachtige, warme ethiek van de hulpverlening geeft Calvijn daarmee in een paar zinnen (3,7,7).

Heel menselijk is ook wat Calvijn schrijft over het genieten van de mooie dingen die God ons geeft. Calvijn weet dat er goede en heilige mannen zijn geweest, die vonden dat je aardse dingen alleen maar mocht gebruiken voorzover je ze nodig had (3,10,1). Maar hoe goed en heilig die mannen ook geweest zijn, Calvijn is het absoluut niet met hun standpunt eens. Hij noemt het zelfs ‘een onmenselijke filosofie’ en hij zegt: ‘Weg daarmee’ (3,10,3). Hij somt de prachtige dingen op, die God ons gegeven heeft: lekker eten en drinken, niet alleen voor de noodzaak, maar ook voor het genot. Mooie kleren, niet alleen voor de noodzaak, maar ook voor de sierlijkheid. Prachtige bloemen, met een heerlijke geur: ‘Zou het niet geoorloofd zijn, dat de ogen getroffen worden door die schoonheid of de neus door die heerlijke geur?’ (3,10,2). Mooie kleuren, goud en zilver, ivoor en marmer: God heeft de dingen zo schitterend gemaakt, het zou ondankbaar zijn om daar niet van te genieten.

Als je zulke dingen leest, dan wordt je beeld van Calvijn toch wel behoorlijk bijgesteld. Misschien dat er wel Calvinisten geweest zijn of nog zijn, die niet willen weten van genot, maar Calvijn hoort daar echt niet bij. Zeker, hij heeft nog wel meer te zeggen: voor hem gaat de overdenking van het toekomstige leven ver boven het genot van het tegenwoordige leven. Maar ondertussen kan hij God prijzen om de heerlijkheid van zijn schepping en om de rijkdom van zijn gaven, en ons oproepen daar dankbaar van te genieten. Calvijn wil geen onmenselijke filosoof zijn en hij is dat ook allesbehalve. Hij staat dicht bij de mensen, dicht bij hun verdriet en ook dicht bij hun vreugde.

Misschien blijkt dat nog wel het mooiste, in wat Calvijn schrijft over ons gebrek aan volkomenheid in het christelijk leven. Daarmee wil ik dit onderdeel eindigen. Calvijn schrijft: ‘Ik eis niet dat de zeden van een Christen niets ademen dan het volkomen evangelie, ook al moeten wij dat wel wensen en beslist nastreven’ (3,6,5). Als je alleen volmaakte mensen als christen zou erkennen, dan zouden allen van de kerk worden uitgesloten. Natuurlijk moet je het doel van de volmaaktheid voor ogen houden. Maar wij zijn meestal waggelend en hinkend of zelfs kruipend op weg naar dat doel. Toch moeten we de moed niet laten zinken. Ook al beantwoordt de vordering niet aan onze wens ‘toch is de moeite niet verloren, wanneer de dag van heden die van gisteren overtreft’ (3,6,5).

Dat is nu helemaal Calvijn. Hij schrijft indringend over het christelijk leven. Je denkt: dat is toch onhaalbaar. Maar dan gaat staat hij naast zijn mensen staan. Hij eist niets onmogelijks. Hij bemoedigt om het vol te houden. Hij kent zelf de strijd en de tegenslagen daarin. Hij is een voluit menselijk pastor. Juist van deze menselijke Calvijn kun je heel veel leren.

3. Een kinderlijke Calvijn – De Boer

Een belangrijk motief in Calvijns denken is de eeuwige uitverkiezing door God. Hij verheft dit hoge leerstuk echter niet tot uitgangspunt van alle theologie, maar plaatst het aan het einde van *Institutie* boek III: in het deel over de heilige Geest die de genade in Christus uitdeelt. In het christenleven voltrékt God zijn eeuwig besluit van verkiezende liefde. Als alles gezegd is, mogen we eerbiedig terugkijken en erkennen: het christelijk geloof is geschenk en vrucht van

Gods verkiezende genade alleen. Het hoge geheim van Gods raad – een labyrint waarin je zou verdwalen – mogen we niet binnendringen. Wie zoekt naar zekerheid moet zijn ogen op Jezus Christus richten. Want: die genade van de verkiezing mogen we ontdekken in de persoon van Christus. ‘Christus is dus de spiegel in wie wij onze verkiezing behoren te aanschouwen’ (III 24.5).

Hoe gaat dat dan: je verkiezing in Christus vinden? Wel, door te zien wat God met Christus van plan was. ‘Hij is het immers, in wiens lichaam de Vader besloten heeft hen in te lijven, die Hij van eeuwigheid *als de zijnen* wilde hebben. Hij wil dus allen *als zijn kinderen* aanzien die Hij kent als leden van Christus’. Calvijn kan de verkiezing ook zo noemen: ‘de verborgen aanneming tot kinderen’ (III 24.4). In het Latijn: *adoptio* (aannemen tot kinderen)! Verkiezing is adoptie! En wel door ons *aan de Zoon te geven*. Dat hoort voor Calvijn bij Gods eeuwig besluit: dat Hij besluit ons aan Christus te geven. En ons concreet in zijn lichaam – de kerk waar wij gedoopt en geroepen worden – in te lijven.

Maar we zouden toch over het christelijk leven spreken; en niet over dat zware leerstuk van de uitverkiezing? Ja zeker, maar luister eens hoe Calvijn die heerlijke hoofdstukjes over het leven van de christenmens begint.

‘Wij hebben gezegd dat de bedoeling van de wedergeboorte is dat in het leven van de gelovigen zal blijken een symmetrie en overeenstemming tussen Gods gerechtigheid en onze gehoorzaamheid, en zij zo *de aanneming bevéstigen waardoor zij tot kinderen zijn aangenomen*’ (III 6.1).

De genade van de adoptie mag in het christenleven gestalte krijgen! Geen slaafse braafheid, maar een kinderlijk antwoord. Zo wordt het beeld van God in ons hersteld. Wij moesten misschien áfleren onszelf – al te makkelijk – kinderen van God te noemen. Kind – dat is ook: beeld – van God waren Adam en Eva in het paradijs. Wij mogen eerst worden: geadopteerde kinderen. Dat zijn kinderen die nooit vergeten dat hun afkomst anders is, maar dat zij door de Vader, die God is, aan zijn Zoon Christus gegeven zijn. *Adoptio* is een lievelingswoord dat Calvijn bij de apostel Paulus vond. Ons christenleven is dus – van onze kant – het antwoord op de verkiezende adoptie!

Daarbij is Christus opnieuw de spiegel (hoewel Calvijn dat woord hier niet gebruikt). ‘In Hem wordt ons het beeld getekend, waarnaar God wil dat wij gevormd worden’ (III 6.3). Wil je het christelijk leven leren? Kijk maar naar Christus, het echte Kind van God! Wij mensen zijn van onze oorsprong afgefallen.

‘Want als wij op deze voorwaarde door de Heer tot kinderen aangenomen worden dat ons leven Christus, die de band van onze adoptie is, voor ogen stelt, dan wijken we niet alleen door de meest slechte trouweloosheid van onze Schepper af, maar verwerpen wij ook de Redder zelf, wanneer we ons niet overgeven en toewijden aan de gerechtigheid’.

Ons christenleven mag Christus representeren. Dat is een prachtig, maar zeer hoog doel. Het begint bij naar Christus kijken en zo Hem navolgen dat weer iets van het echte kind dat God geschapen heeft, zichtbaar wordt.

Een té hoog doel? Calvijn schrijft ook: ‘Ik eis niet dat de zeden van de christenmens niets dan het volkomen evangelie ademen, hoewel wij dat toch te wensen is en noodzakelijk is het te proberen. Maar ik eis niet zo streng de volkomenheid van het evangelie dat ik hem niet als christen zou erkennen die haar nog niet bereikt heeft’ (III 6.5). Anders zou er geen kerk meer overblijven. Houd die volmaaktheid – in Christus – maar als het doél voor ogen! Dat houdt voor Calvijn concreet in: leven in matigheid, gerechtigheid en godsvrucht.

In de concrete uitwerking van het christenleven is voor Calvijn ook het dragen van lijden (het kruis) deel van de navolging van Christus. ‘Begonnen bij Christus, zijn eniggeborene, gaat Hij met al zijn kinderen op deze wijze voort. Want hoewel Hij de Zoon was, geliefd boven allen,

in wie het hart van de Vader rustte, zien we toch dat Hij niet toegefelijk en zacht behandeld is, zodat we naar waarheid kunnen zeggen dat Hij niet alleen door een voortdurend kruis getraind is, zolang Hij op aarde gewoond heeft, maar dat zijn hele leven niet anders is geweest dan de aanblik van een voortdurend kruis' (III 8.1). Christus moest de gehoorzaamheid leren (Hebr. 5:8). Waarom zou het voor ons dan anders zijn? De apostel leert immers: 'voor alle kinderen van God is dit als doel vastgesteld dat zij aan Hem gelijkvormig worden' (Rom. 8:29). Het is een troost als je deelhebt aan het lijden als dat van Christus. Ook in die weg wordt je immers te nauwer aan Christus verbonden. En meer zeker van je adoptie. Een bastaard krijgt immers niet de correctie van tuchtiging (Hebr. 12:8). Een stevige en daarin liefdevolle opvoeding laat de Vader zien die ons als kinderen grootbrengt. Grootbrengt tot het niveau van echt kind – als de Zoon (III 8.6).

De heilige Geest heet dan ook: de Geest van de adoptie, zoals Calvijn Hem vaak noemt (Gal. 4:6). 'Allen dus die God in genade aanneemt, begiftigt Hij ook met *de Geest van de adoptie* tot kinderen, door wiens kracht Hij hen vernieuwt naar zijn beeld' (III 11.6). Gerechtigheid én heiligmaking horen in Christus bij elkaar als de stralen van de zon en de warmte die zij geeft. Mooie, christelijke werken zijn dan ook een getuigenis van onze adoptie. Die leren we door naar Christus, het echte kind van God, te kijken. Goede werken zijn dan ook niet in de eerste plaats óns aandeel, maar eerst Gods gave aan ons. Calvijn vergelijkt al Gods gaven aan ons met het geschenk, de genade van leven in goede werken. 'Want als wij in onze herinnering nagaan welke gaven God ons geschonken, zijn die voor ons in zekere zin als de stralen van Gods aangezicht, waardoor wij verlicht worden tot het aanschouwen van dat hoogste licht van zijn goedheid. Veel meer is waard is de genade van de goede werken, die ons aantoonen dat de Geest van de adoptie tot kinderen ons gegeven is' (III 14.18). In de goede werken, die Jezus ons voordoet, herkennen we het heiligmakend werk van de Geest als bewijs van de adoptie tot kinderen Gods.

En, om de brug naar het begin te slaan, zo zie je hoe Gods verkiezende liefde in je leven als christenmens gestalte krijgt. Dat geeft geen zekerheid in onszelf, want zekerheid krijg je alleen in Christus. Maar als Hij zijn beeld in ons leven tekent, zien we Hém, de Zoon. Dat is het kinderlijke geloof van Johannes Calvijn.

4. Een evangelische Calvijn - Kamphuis

Is gereformeerd christendom wettisch? Worden wij in de gereformeerde kerken achtervolgd met allerlei geboden en verboden, regels en regeltjes, alsof daarvan je heil afhangt? Gaat het evangelie schuil achter de wet? Is het misschien ook niet typisch Calvinistisch om zo wettisch te zijn? Hebben we dat niet aan Calvijn te wijten?

Misschien zijn we als gereformeerden wel eens wettisch bezig. Maar het viel mij bij het lezen van de *Institutie* over het christelijk leven op, hoe weinig wettisch Calvijn is. Zeker, Calvijn heeft de wet van de Here God heel hoog. Hij bespreekt de tien geboden ook uitvoerig, in boek 2 van de *Institutie* (2,8), vanuit de overtuiging dat Gods wet nog altijd gelding heeft. Toch valt het op dat hij bij zijn tekening van het christelijk leven, in boek 3, niet de tien geboden centraal stelt. Centraal staat daar iets anders voor hem. Beter, centraal staat daar iemand anders voor hem. Centraal staat daar de Persoon van Jezus Christus. Calvijn is in de beste zin van het woord evangelisch, niet wettisch. Voor hem is het christelijk leven een leven dat door het evangelie van Jezus Christus is gestempeld.

Om dat duidelijk te maken moet ik eerst iets meer zeggen over de opzet van de *Institutie*. Calvijn volgt eigenlijk de structuur van de Apostolische Geloofsbelijdenis. Daarom gaat boek 1 over de kennis van God de Schepper, boek 2 over de kennis van God de Verlosser in

Christus, boek 3 over de wijze waarop de genade van Christus verkregen wordt, dus over het werk van de Heilige Geest, en boek 4 over de kerk en de sacramenten. Calvijn schrijft over het christelijk leven in boek 3, dus bij de leer van de Heilige Geest.

Eigenlijk heeft boek 3 een wonderlijke opzet. Eerst gaat het over het geloof, dan over bekering en daarna over rechtvaardiging. Je zou verwachten dat Calvijn de rechtvaardiging voorop zou zetten. Dat is voor hem ook de spil waar alles om draait: dat wij gerechtvaardigd worden door geloof alleen, dat Christus voor onze zonden is gestorven en ons kinderen van God maakt. Daarin is hij helemaal één met Luther. Toch zet Calvijn dat niet voorop. Hij bespreekt eerst de bekering, wij zouden zeggen de heiligmaking. Waarom doet hij dat? Is hij misschien toch een beetje wettisch?

Nee, maar Calvijn heeft wel te maken gekregen met mensen die de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen misbruiken. Die mensen zeiden: dan doet het christelijk leven er dus niets toe. Goede werken zijn niet nodig, want het gaat alleen maar om het geloof. Om dat misverstand af te snijden, zet Calvijn toch de bekering, de heiliging, voorop.

Want het is volgens hem echt een misverstand, dat de goede werken er niet toe doen. Waarom is dat een misverstand? Omdat Christus ons niet alleen tot gerechtigheid, maar ook tot heiligmaking gegeven is. 'Christus rechtvaardigt dus niemand, die Hij ook niet tegelijk heiligt' .... 'Wilt u dus de rechtvaardigheid van Christus verkrijgen? Dan is het noodzakelijk, dat u eerst Christus bezit. Maar u kunt Hem niet bezitten, zonder deel te krijgen aan zijn heiligmaking. Want Hij kan niet in stukken gescheurd worden' (3,16,1).

Daarom gaat het Calvijn dus bij het christelijk leven. Het gaat om het deel hebben aan Jezus Christus, het delen in zijn heiligheid. Geloven, dat is Christus bezitten, heel Christus bezitten, met zijn gerechtigheid en met zijn heiligheid. Dat stempelt het christelijk leven. Daar is bij Calvijn niets wettisch aan. Het is voluit evangelisch.

Dat blijkt dan ook keer op keer, bij zijn behandeling van het christelijk leven. Direct al in het begin zegt Calvijn dat God de Vader ons niet alleen in Christus met zichzelf heeft verzoend, maar dat Hij 'ook in Hem ons een beeld heeft getekend, waaraan Hij ons gelijkvormig wil maken' (3,6,3). Christelijk leven is inderdaad een antwoord, een antwoord op Gods verlossend werk in Christus, maar dan een antwoord waarin Christus centraal blijft staan: Hij is het beeld, waarop wij mogen lijken, Hij wil in ons gestalte krijgen. Wij moeten niet meer zelf leven, maar wij moeten Christus in ons laten leven en regeren (3,7,1).

Prachtig blijkt dat ook als Calvijn schrijft over het dragen van het kruis, als kenmerkend voor het christelijk leven. Wie bij God hoort, moet zich voorbereiden op een moeitevol leven. Daardoor oefent God ons en stelt Hij ons op de proef. 'Begonnen bij Christus, zijn Eniggeborene, gaat Hij ten opzichte van al zijn kinderen met deze orde door' (3,8,1). Dat mag een troost voor ons zijn: in onze ellende hebben wij deel aan het lijden van Christus.

Bij het christelijk leven hoort, naar Calvijns overtuiging, de overdenking van het toekomstige leven. Ook daarin staat Christus centraal. Een christen verlangt naar de gemeenschap met Christus in de hemel. Bovenal ziet hij uit naar de komst van onze Verlosser, die ons van alle ellende zal bevrijden. 'Voorwaar, zo is het: het hele volk van de gelovigen moet, zolang zij op aarde wonen, als schapen voor de slachting bestemd zijn, opdat zij Christus, hun Hoofd, gelijkvormig mogen worden ... Dan pas overwint in de harten van de gelovigen het kruis van Christus over de duivel, het vlees, de zonde en de goddelozen, wanneer hun ogen gericht worden op de kracht van de opstanding' (3,9,6).

Dat is Calvijns leer van het christelijk leven. Helemaal geen gebod op gebod, wet op wet. Het is Christus voor en Christus na. Ik heb bij het lezen zitten denken: wat zou het geweldig zijn, als deze visie van Calvijn werkelijk ons leven zou stempelen, als we echt Calvinistisch zouden zijn. Wat valt er veel van Calvijn te leren, als het gaat om de navolging van Christus. Wat zijn we het ontwend om zelfverloochening en kruisdragen als wezenlijk voor het leven

van de christen te zien, terwijl juist daarin Christus in ons gestalte wil krijgen. Wat zitten we vaak vast aan het leven in deze wereld, terwijl we achter Christus aan op weg mogen zijn naar die nieuwe wereld, waarin God alles in alles is. Als we echt gaat leven uit het evangelie, zou er op die punten dan niet veel bij ons veranderen?

Daarmee zeg ik niet dat Calvijn het laatste woord over het christelijk leven heeft gesproken. Hij zou zelf de laatste zijn om dat te beweren. Ik heb me er bijvoorbeeld altijd over verbaasd dat voor Calvijn de opstanding van de nieuwe mens niet gekenmerkt wordt door de christelijke blijdschap (3,3,3) en ik ben blij dat onze Catechismus het anders zegt: de opstanding van de nieuwe mens is een hartelijke vreugde in God door Christus (antwoord 90). Het is ook wel typisch Calvijn om de zonde en het lijden in het tegenwoordige leven sterk te accentueren: de sombere tinten overheersen wel erg. En zo zou je ook op andere punten nog wel vragen bij hem kunnen stellen.

Maar wat mij betreft overheerst verre de dankbaarheid en de bereidheid om veel van hem te leren. Juist het menselijke en het evangelische van Calvijn heeft me weer diep getroffen. Ik hoop dat ik iets daarvan bij u heb kunnen overbrengen.

De verwijzingen tussen haakjes hebben alle betrekking op de Institutie van Calvijn. Het eerste cijfer staat voor het boek, het tweede voor het hoofdstuk, het derde voor de paragraaf.